

Snježana Bralić

Odsjek za talijanski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 811.131.1'373

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 06.12.2006.

TALIJANSKE RIJEČI UŽIVO: SVI RATOWI SWIJETA U LEKSIKU ZEMLJE KOJA SE MIJENJA

Sažetak

Leksik svakog jezika odraz je načina na koji pojedini narod doživljava, slijedi i shvaća novonastale događaje, a brzina kojom pojedini jezik kreira i usvaja nove riječi govori nam i o senzibilitetu tog naroda. Svake godine u talijanski jezik ulaze brojne nove riječi, ali za većinu njih neizvjesno je, i uglavnom kratko, vrijeme trajanja te se samo manji broj takvih riječi ustalio u svakodnevnoj upotrebi. Novi ratni vihuri krajem 20. i početkom 21. stoljeća, donijeli su sa sobom i nove izraze te tako obilježili ne samo zapadnu demokraciju nego i leksik pojedinih jezika, u našem slučaju talijanskog jezika. Preko korpusa od 150 ratnih neologizama iz dnevnih i tjednih novina, autorica promatra u kojoj mjeri talijanski jezik ide ukorak s vremenom te na koji se način i kojim mehanizmima koristi u tvorbi složenica i izvedenica koje, ovisno o leksičkoj odnosno semantičkoj potrebi, a shodno društvenim događanjima, dokumentiraju našu svakodnevicu.

Ključne riječi: *izvedenice, jezična kreativnost, leksička morfologija, leksičke inovacije, novotvorenice, polirematski izrazi, semantičko polje rata, složenice, talijanski leksik.*

Uvod – stari i novi zidovi

Svake godine u talijanski jezik ulazi tisuće novih riječi. Za većinu njih neizvjesno je, i uglavnom kratko vrijeme trajanja, dok se samo manji broj takvih riječi ustalio u svakodnevnoj upotrebi. Zadatak je rječnika napraviti odabir među riječima te tako procijeniti njihovu postojanost i vitalnost. Riječi nam ne pomažu samo u razumijevanju evolucije pojedinog jezika nego nas, štoviše, informiraju o svijetu i društvu u kojem živimo. One su kao fotografije koje čuvaju povijesne trenutke te na taj način preslikavaju i ovo naše nemirno doba obilježeno brojnim pošastima i

ratovima. Tako je, primjerice, do 1989. godine postojao betonski zid koji je dijelio istočnu i zapadnu Njemačku, a danas, nakon gotovo dva desetljeća još uvijek postoji nevidljiva barijera koja dijeli Nijemce i koju nazivamo zidom u glavama (*il muro nelle teste*). Ondašnji su se protagonisti u odnosima između dviju njemačkih zemalja nazivali *i saltamuro* (tj. oni koji su preskakali zid), a vrijeme nakon ujedinjenja *post-Muro* (doba nakon Zida). Tako je jedno od važnijih događanja 20. stoljeća obilježilo ne samo zapadnu demokraciju nego i leksik pojedinih jezika, u našem slučaju talijanskog jezika. Napetost i ratna područja u svijetu množe se, rađaju se novi zidovi: *il muro d'Israele*¹ (izraelski zid), *il muro anti-kamikaze*² (zid protiv kamikaza), *il muro della disperazione*³ (zid očaja). Novi ratni vihuri krajem 20. i početkom 21. stoljeća ne samo da se razlikuju od prethodnih po načinu ratovanja, nego su donijeli sa sobom i nove izraze pa se tako govori o novim ratovima (*le nuove guerre* ili *neoguerre* koji se suprotstavljaju terminu *le paleoguerre*). Polazeći od sakupljene korpusne građe te uzimajući u obzir brojne nove riječi na koje svakodnevno nailazimo, a proizvod su ratnih događanja, namjera nam je pokazati na koji način promjene u svijetu određuju promjene u leksiku talijanskog jezika te kroz leksik oslikavaju i prenose promišljanja i stavove ljudi koji se tim jezikom služe. Odgovor na pitanje kojim morfološkim mehanizmima pribjegava talijanski jezik u tvorbi novih riječi, potražili smo u leksičkoj morfologiji suvremenog talijanskog jezika.

Neologizmi s Balkana

Vrijeme raspada Jugoslavije ostavilo je u naslijeđe talijanskom leksiku niz izraza koji se odnose na događaje što su se, nažalost pogrešno, smatrali prebrođenima i zaboravljenima, kao *i campi di concentramento*, *le deportazioni di massa*, *i genocidi* (koncentracioni logori, masovna protjerivanja, genocidi); najdramatičniji primjeri te vrste svakako su izrazi kao *l'urbicidio* i *la pulizia etnica* (uništenje ili „ubijanje” nekog grada i etničko čišćenje). U isto vrijeme, nastaju i izrazi koji podrazumijevaju ciljano uništavanje nečije kulture (*culturicidio*) ili, pak, brisanje sjećanja i uspomena (*memoricidio*). Bili smo, dakle, svjedoci fenomena koji Talijani nazivaju *la serbizzazione* („srbizacija”), a odnosi se na teritorijalnu ekspanziju srpskog naroda,

1 „*Abbatere il muro d'Israele tra le due diaspore*”. Prijevod: „Srušiti izraelski zid između dvije diaspore”, židovske i palestinske, naslov je članka koji potpisuje Tullia Zevi, a u kojem se govori kako je rušenje zida jedini mogući izlaz iz krize na Bliskom istoku. (la Repubblica, 04-12-2001).

2 „*Due Stati per due popoli? Queste e molte altre domande pesano sul muro anti-kamikaze già in parte costruito da Israele.*” Prijevod: „Dvije države za dva naroda? Ova i brojna druga pitanja nadvila su se nad zidom onih koji se bore protiv kamikaza, a kojeg je Izrael već djelomično izgradio.” (Corriere della sera, 12-11-2003).

3 „*Oltre il Muro della disperazione: villaggi fantasma e negozi vuoti. Per gli israeliani è una difesa dai kamikaze, per i palestinesi una prigionia.*” Prijevod: „S druge strane Zida očaja: napuštena mjesta i prazne trgovine. Za Izraelce to je obrana od kamikaza, a za Palestine zatvor.” (l'Unità, 15-01-2003).

pod svaku cijenu i bilo kojim sredstvom. Upravo takav stav doveo je do težnje da se cijele zemlje i narodi podčine srpskoj kulturi te da se tako potvrdi fenomen dominacije znan pod pojmom *la serbità* (srbizam).

Vrijeme je to povratka na scenu pridjeva *balcanico* (balkanski), ali ne kako bi se upotrijebio u značenju zemljopisnog pojma, nego u političkom smislu te se zajedno s prilogom *balcanicamente* (na balkanski način) i glagolom *balcanizzarsi* (balkanizirati) koristi kako bi se označilo nesigurno i neuređeno stanje u nekoj zemlji, stanje kroničnog nasilja i okrutnosti. Pridjev *etnico* (etnički ili narodni) koji je do tada svoje semantičko polje ograničio uglavnom na značenje sinonima *folclorico* (folklorni) te bio korišten u svakodnevnim kontekstima, kao *abbigliamento etnico*, *arredamento etnico* (narodna odjeća, etničko unutarnje uređenje) tijekom rata na teritoriju bivše Jugoslavije usvojio je nova, tragična značenja pa tako i *pulizia etnica*, ali i *pulizia intellettuale* ili *eliticidio*⁴. Prišlo se zatim procesu poznatom pod nazivom *la pulizia terminologica* (terminološko čišćenje), a nova tzv. etnički čista imena (*i nomi etnicamente omogenei*) koristila su se za imenovanje gradova, sela i ulica, sve s ciljem prevlasti jednoga jezika nad drugim i u konačnici događa se fenomen znan kao *la pulizia linguistica*, tj. jezično čišćenje školskih udžbenika. Ugnjetavanje žena provodilo se na najbrutalniji način, tj. seksualnim zlostavljanjem prema kojem su nastali izrazi *lo stupro etnico*, *lo stupro sistematico*, („etničko silovanje”, „sustavno silovanje”), a, usput rečeno, govori se o 50.000 žena koje su bile žrtve tzv. *lo stupro internazionale* („međunarodnog silovanja”), dok se mjesto na kojem se zlostavljanje provodilo nazivalo *il campo di stupro* („prostor za silovanje”).

Simptomatična je sudbina Sarajeva. Grad je u doba rata dobio uistinu točan naziv: *la città- polveriera* (grad-barutana). Opsadom Sarajeva, u travnju 1992. godine, brzo se proširio izraz *l'urbicidio* (sustavno uništavanje nekog grada u materijalnom, etničkom i kulturološkom smislu), a riječ je o terminu čiji se nastanak odnosi prvenstveno na okrutnu preobrazbu gradskog pejzaža. U predgovoru knjige Marka Vešovića, *Chiedo scusa se vi parlo di Sarajevo*, Federico Bugno piše: „*l'urbicidio – definizione inventata dall'ex sindaco (dissidente) di Belgrado Bogdan Bogdanovic per indicare la distruzione pressoché totale di città come Vukovar, Mostar, Velika Kladaša e Srebrenica – era sotto gli occhi di tutti.*” (Vešović, 1996). (Prijevod Bralić: urbicid – termin koji je izmislio bivši gradonačelnik Beograda Bogdan Bogdanović (disident), kako bi iskazao gotovo potpuno uništenje gradova kao što su Vukovar, Mostar, Velika Kladaša i Srebrenica – događao se pred našim očima.)

Opsadom grada, čak se promijenio i način hodanja stanovnika Sarajeva, jer su od straha pred haubicama doslovno gmizali uza zidove, a neke su ulice zbog djelovanja snajperista (*gli snajperisti*) dobile nova imena, kao Cesta neprijateljskih strijelaca,

4 Etničko je čišćenje od samoga početka podrazumijevalo i uništavanje elitnih građanskih skupina prisutnih na osvojenom teritoriju.

Aleja snajperista, (*la Strada dei cecchini, la Snajperalle* ili *il Viale snajper*). Źrtve snajperista talijanski su mediji nazivali grubom novotvorenicom, čiji je tvorbeni oblik govorio viŹe od samog značenja riječi: *i cecchinati* (oni koje su neprijateljski strijelci pogodili).

Rat i mir: odlike novih sukoba i njihov odraz u leksiku

Nakon 1989. godine, svjedoci smo povećanog broja lokalnih ratnih sukoba, a razlog moŹemo pronaći dijelom i u globalizaciji gospodarstva koja je u nekim krajevima svijeta pridonijela opadanju utjecaja visokih drŹavnih autoriteta (npr. u zemljama bivŹeg Sovjetskog Saveza). Novi ratovi u kojima je nemoć drŹavnog aparata pridonijela razvoju fenomena nazvanog terminom *la privatizzazione della violenza* („privatiziranje nasilja”), kao i nastanku karizmatične „lokalne ratne gospode” (*i signori della guerra locali*), koja je iz ratnih sukoba crpila osobnu dobit, rezultirali su nepovjerenjem u institucije demokratskog druŹtva.

Promijenio se i način ratovanja, a granica između rata i mira nije viŹe precizno definirana: drastičan porast broja prognanih i izbjeglica (*i rifugiati, i profughi*) s visokim brojem civilnih Źrtava, govori o drugačijim brojkama u odnosu na prethodne ratove. U sukobima na početku 20. stoljeća, 85-90% Źrtava bili su vojnici, a danas su čak 80% Źrtava civili. Odlika je novih ratova brzina ratovanja pa shodno tome nastaju novi izrazi kao *la guerra mordi e fuggi*⁵ ili *la guerra posteroica*⁶. Nastali su tako joŹ neki izrazi koji definiraju vrstu sukoba pa se govori o *le guerre asimmetriche* (asimetrični ratovi, tj. sukobi u kojima postoji velik nerazmjer između suprotstavljenih strana u smislu snage i mogućnosti otpora), za razliku od *le guerre simmetriche* (simetrični ratovi, tj. sukobi u kojima su dvije vojske ravnopravne, opremljene istim ili gotovo istim naoruŹanjem). (Adamo i Della Valle, 2005:210). Iz termina „asimetrični ratovi”, tvorbom je nastao izraz *gli asimmetrici*, tj. oni koji su slabiji i koji pribjegavaju gerilskom načinu ratovanja. Poznat je potom i pojam terorizma koji provode kamikaze (*il terrorismo kamikaze*), kao i pribjegavanje modernijim sredstvima ratovanja kao Źto je rat putem Interneta, ekoloŹki rat, bioterorizam (*la cyberguerra, l'ecoguerra, il bioterrorismo*).

Polazeći od potrebe hitnog humanitarnog djelovanja, koju Talijani nazivaju *l'emergenza umanitaria*, brzo i djelotvorno se pristupilo organiziranju intervencija

---

5 Način je brzog ratovanja, u kojem se rijetko događa da se dvije suprotstavljene strane bore izravno jedna protiv druge. To je uglavnom zračni napad u kojem napadnuti nema mogućnost reagiranja na napad; jedina reakcija je bijeg i zaŹtita. Doslovno značenje izraza bilo bi „rat zagrizi i pobjegni”, premda u talijanskom, osobito u novinskom jeziku, sami izraz *mordi e fuggi* označava neki događaj koji se odvio velikom brzinom.

6 Misli se na brzi i kratki rat koji se vodi iz zraka, s visine od petnaest tisuća stopa od zemlje. Doslovno značenje sloŹenice bilo bi „postherojski rat”.

nazvanih *le missioni di pace* (mirotvorne misije), kao i omeđivanju neutralnih teritorija, *i corridori umanitari* (humanitarnih koridora), koji su služili za prolaz i pomoć izbjeglicama. Iz niza interventnih situacija devedesetih godina 20. stoljeća, proizišli su brojni izrazi koji su u talijanskom jeziku nastajali po uzoru na engleski jezik: za izraz „očuvanje ili održanje mira”, talijanski poznaje *la manutenzione della pace* ili *il mantenimento della pace* (od engl. *peacekeeping*), za izraz „izgradnja mira” – *la costruzione della pace* (od engl. *peace building*), a za izraz „pomirenje” ili „uspostavljanje mira” – *la pacificazione* (od engl. *peace making*). U nekim situacijama (npr. u Somaliji 1993. godine), prisilnim uvođenjem reda i mira, nastao je izraz „nametanje mira”, odnosno *l'imposizione della pace* (od engl. *peace-enforcement* ili *peace-enforcing*). U današnje, pak, vrijeme globalizacije, ratna je propaganda (način na koji vlade i vojske predstavljaju javnom mnijenju ratne operacije) stvorila sebi svojstven ratni jezik (*il guerrese*). U tvorbi novije ratne terminologije, osobito važnu ulogu odigrali su ratni reporteri i novinari, izravni sudionici pravih ratnih sukoba, ali i takozvanih virtualnih ratova (*le guerre virtuali*), televizijskih zračnih ratova (*le guerre aeree televisive*) ili samo televizijskih ratova (*le teleguerre*). U intervencijama nazvanima *il mantenimento della pace*, sudjeluje međunarodna policija ili tzv. globalna policija (*la polizia internazionale, la polizia globale, la globopolizia*), ali i civili dobrovoljci, tj. „bijeke kacige” (*caschi bianchi*), predvođeni uglavnom vojnicima koje na talijanskom jeziku najčešće nazivamo *i soldati di pace, i guerrieri democratici, i poliziotti planetari* (vojnicima mira, demokratskim ratnicima, planetarnim policajcima), a svi oni sačinjavaju tzv. *le truppe di pace* (mirotvorne trupe). Na prijedlog engleske vlade, a s ciljem smanjenja broja žrtava, zapadne su snage formirale skupine plaćenih vojnika koji nose plave kacige (*i mercenari-caschi blu*). Poznate su također i skupine plaćenih vojnika (*mujahiddin*), posebice iz islamskih ratova usmjerenih protiv nevjernika (*jihad*), koji su iz Afganistana svoja iskustva prenijeli i na neke sukobe u Europi (npr. u Bosni). S druge strane, osobito u nekim područjima Afrike, među stanovništvom koje se našlo na obrambenoj poziciji, u borbama često sudjeluju i djeca-ratnici nazvani *i bambini soldato* ili *i babysoldati*.

Ratni eufemizmi

Premda se temeljnim odrednicama svake zapadne demokracije odbacuje bilo kakvo rješavanje sukoba putem nasilja, možemo kazati da današnji islamski terorizam dovodi u pitanje takve stavove. S druge, pak, strane, razni sukobi utječu na riječi pa se događa da neke od njih koje aludiraju na nemile događaje bivaju nerado upotrijebljene jer, kako kaže Paolo Zolli, izazivaju crne misli, a jedna od takvih riječi je i „rat”. (Zolli, 1989:151). Naime, s novim pojavama u svijetu, i u jeziku nastaju novi izrazi koji često mogu biti dvoznačni i proturječni: *la guerra preventiva* („preven-

tivni rat”; dolazi od latinske izreke *si vis pacem, para bellum*, odnosno „ako želiš mir, pripremaš se za rat”), *la guerra intelligente* („inteligentni rat”; zahvaljujući vrlo preciznom oružju ovakvi ratovi smanjuju broj ljudskih žrtava), *la guerra giusta*, *la guerra etica*, *la guerra umanitaria* (ratovi za koje se smatra da se ispravno, etički i humanitarno brane narodi i zemlje u kojima se ne poštuju ljudska prava). Novi termini vežu se i uz samu vrstu ratnih napada te se često radi o eufemizmima kako bi se ublažile teške ratne operacije. Primjerice, u Iraku 1991. godine, intervencija snaga Ujedinjenih naroda nazvana je „kirurškom operacijom” (*l'operazione chirurgica*), jer se radilo o preciznom i dobro isplaniranom napadu u kojem nije bilo ljudskih žrtava, izuzev vojnika. S druge strane, i uz „bombardiranje” se veže pridjev „kirurški” pa tako talijanski jezik poznaje izraz *i bombardamenti chirurgici*, koji, nažalost, ne uzrokuju samo smrt neprijateljskih vojnika, nego zbog tzv. „prijateljske vatre” (*il fuoco amico*) umiru i vojnici vojske koja bombardira i to iz dva osnovna razloga: *i buchi tecnici* (pogreške u ciljanju), *i danni collaterali* (nenamjerne popratne štete s civilnim žrtvama, koje nastaju kada su pogođene bolnice, tržnice, škole). Zapravo, ne postoji tzv. *la morte pulita* („čista smrt”; misli se na bezbolnu, brzu smrt koju najčešće izazivaju precizni napadi iz zraka), bilo da su je izazvale *le bombe intelligenti* (bombe opremljene preciznim sustavom navođenja) ili, pak, *le bombe stupide* („glupe bombe” koje nisu opremljene sustavom navođenja i najčešće promašuju cilj). Čak ni u „inteligentnim ratovima” ne mogu se izbjeći nenamjerne popratne štete, koje pogađaju uglavnom civilno stanovništvo. Ratovi su tijekom vojnih operacija (*le azioni militari*) uvijek popraćeni smrću brojnih vojnika, koji se kući vraćaju u plastičnim vrećama u koje se pohranjuju njihovi posmrtni ostaci, a taj fenomen u talijanskom se naziva engleskom posuđenicom *il body bag*. Ovakvim eufemističkim izrazima, koji se odnose na semantičko polje rata, osnovna funkcija je da neželjenu riječ zamijene drugom kako bi prikrili i ublažili težinu događaja (Zolli, 1989:152).

Riječi u globalnom terorizmu

Islamska teroristička organizacija Al-Qaeda osnovana je devedesetih godina prošlog stoljeća s ciljem uspostavljanja „vjetske islamske države”. Osnovao ju je Osama bin Laden, a prije njega islamski su ekstremizam, kao i borba protiv, za njih, „Velike Sotone” (tj. SAD-a, oslanjajući se na definiciju iranskog vjerovanja) pronalazili svoje uporište u djelovanju Talibana, studenata teologije koji su vladali Afganistanom od 1996. do 2001. godine, kada ih je svrgnula američka vojska. Ovim putem ušle su u talijanski rječnik riječi kao *la sharia* (sveti islamski zakon), *la madrassa* (škola Kur’ana u kojoj se uče pravila i zakoni islamskog vjerovanja). Nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. godine, velikom su brzinom u jezik ušle riječi novije ratne terminologije: izraz neoterizam (*il neoterrorismo*) donio je sa sobom i

riječ *la jihad* (sveti rat protiv nevjernika koji je postao svetim ratom protiv Zapada, tj. *la guerra santa contro l'Occidente*), a Osama bin Laden postao je *l'imprenditore del terrore* („poduzetnik terorističkog djelovanja”), jer je organizirao i financirao mrežu koja je okupljala „teroriste bez lica” (*i terroristi senza volto*), koji su, vjerujući u božansku nagradu, bili spremni žrtvovati svoje živote u „samoubilačkom terorizmu” (*il terrorismo-suicida*) (Adamo i Della Valle, 2005:422). Zapravo je figura modernog kamikaze nastala još osamdesetih godina dvadesetog stoljeća za vrijeme rata u Alžiru te se tako raširio pojam „terorizam kamikaza” (*il terrorismo kamikaze*), čiji su protagonisti, islamski mučenici, bili spremni u svakom trenutku postati ljudskim bombama (*le bombe umane* ili *gli uomini-bomba*), ali i pilotima kamikazama (*i piloti kamikaze*), koji spremno usmjeravaju svoje avione-kamikaze (*gli aerei-kamikaze*) protiv Zapada, ali i protiv Islama koji je prihvatio sve zapadnjačke navike i tzv. *la coca-colonizzazione* („coca-cola kolonizaciju”) (Adamo i Della Valle, 2005:121). Prijetnje bin Ladena i njegovih sljedbenika, postale su na Zapadu prvi u nizu raznih strahova, a zapravo je i jedan od ciljeva globalnog terorizma (*il terrorismo globalizzato*) unijeti strah i nesigurnost. Kako bi postigli ovaj osjećaj straha, teroristi se služe raznim sredstvima suvremene tehnologije kao što je *la cyberguerra, il cyberterrorismo, la netwar* (rat i terorizam koji se šire Internetom ili, pak, napadaju i ruše informatičke sustave). Novotvorenice vezane uz ratnu terminologiju danas, prepoznatljivije su na raznim poljima čovjekove svakodnevnice pa tako, talijanskim jezikom rečeno, *i bioterroristi* sudjeluju u ratovima koji za cilj imaju uništenje okoliša (*le ecoguerre*) ili biološke sabotaze (*il bioterrorismo, il terrorismo biologico*), koje se sastoje u širenju raznih virusa i zagađivanju vode za piće. Često se događa da su izvršitelji ovih novih oblika terorizma tzv. *i terroristi dormienti* (uspavani teroristi ili teroristi spavači), koji vode, naizgled, običan život iščekujući trenutak u kojem će stupiti u akciju.

Moglo bi se kazati da su nakon 11. rujna slike opće propasti svijeta sve brojnije; znači li to da će nakon pojave fenomena *l'urbicidio* (uništenje grada) slijediti *il globicidio* (uništenje planete)? Postoji li uistinu *la cortina del Corano* (kuranska zavjesa) koja svijet dijeli na dva dijela i je li istina ono što kaže Oriana Fallaci da se Europa dolaskom brojnih Arapa islamske vjeroispovijesti pretvara u kontinent nazvan *Eurabia*? (Adamo i Della Valle, 2005:171). Osim promišljanja o leksiku i brojnim novim tvorenicama koje nasumce ulaze u jezik, pitanje na koje bismo također trebali potražiti odgovor glasi: kako reagirati spram terorizma koji suicid smatra junačkim činom? Jedan je dio Zapada podržao američki stav te reagirao prevencijom (*la guerra preventiva* ili *la guerra giusta* što znači „ispravan rat”), dok je drugi dio te ratove nazvao američkim ratovima (*le guerre americane*), kritizirajući *la pax americana* (naziv koji je nastao po uzoru na „pax romana”, kao vrsta nametnu-

tog mira) i suprotstavljajući se Americi koja sebe smatra svjetskim policajcem (*il gendarme del mondo*). U talijanskim dnevnim novinama govori se danas o tzv. novom uređenju u svijetu (*il nuovo ordine mondiale*), kojeg će zamijeniti „novi svjetski nered ili zbrka” (*il nuovo disordine mondiale*) i globalna nesigurnost (*l'insicurezza globale*).

Pitanje je hoće li ova današnja teroristička globalizacija (*la globalizzazione del terrorismo*) dovesti do ratne globalizacije (*la globalizzazione della guerra*), odnosno do rata kojem neće biti kraja (*la guerra infinita*)?

Rječnik uživo: 150 ratnih neologizama u talijanskom leksiku

Važnost leksičke morfologije u nastanku novih riječi

Budući da je leksik svakog jezika odraz načina na koji pojedini narod doživljava, shvaća i slijedi novonastale događaje, brzina kojom pojedini jezik usvaja razne tvorenice i posuđenice govori nam i o senzibilitetu tog naroda. Naime, iz izvora kao što su dnevne i tjedne novine koji u našem slučaju sadrže 150 ratnih neologizama, vidljivo je da talijanski jezik ide ukorak s vremenom te vrlo promptno i slikovito pristupa tvorbi složenica i izvedenica koje, ovisno o leksičkoj potrebi, a shodno društvenom odnosno ratnom ili mirnodopskom fenomenu, dokumentiraju našu svakodnevnicu:

<i>aereo-kamikaze</i>	<i>attacco mordi e fuggi</i>	<i>attentatore-kamikaze</i>
<i>attentato-suicida</i>	<i>babysoldato</i>	<i>balcanicamente</i>
<i>balcanico</i>	<i>balcanizzarsi</i>	<i>bambino soldato</i>
<i>bersaglio simbolo</i>	<i>bioterrorismo</i>	<i>bioterrorista</i>
<i>body bag</i>	<i>bomba a frammentazione</i>	<i>bomba a grappolo</i>
<i>bomba intelligente</i>	<i>bombardamento chirurgico</i>	<i>bomba sporca</i>
<i>bomba stupida</i>	<i>bomba tagliamargherite</i>	<i>bomba umana</i>
<i>buco tecnico</i>	<i>campo di stupro</i>	<i>casco bianco</i>
<i>cecchinato</i>	<i>città-polveriera</i>	<i>coca-colonizzazione</i>
<i>condominio mondiale</i>	<i>corridoio umanitario</i>	<i>cortina del Corano</i>
<i>crimine contro l'umanità</i>	<i>culturicidio</i>	<i>cyberguerra</i>
<i>cyberterrorismo</i>	<i>danno collaterale</i>	<i>dopoguerra fredda</i>
<i>ecoguerra</i>	<i>effetto collaterale</i>	<i>eliticidio</i>
<i>emergenza umanitaria</i>	<i>endism</i>	<i>esercito invisibile</i>
<i>eticamente difforme</i>	<i>eticamente omogeneo</i>	<i>eticamente puro</i>
<i>Eurabia</i>	<i>fabbrica dei kamikaze</i>	<i>finismo</i>
<i>fuoco amico</i>	<i>gendarme del mondo</i>	<i>globalizzazione della guerra</i>
<i>globalizzazione del terrorismo</i>	<i>globocidio</i>	<i>globopolizia</i>
<i>Grande Satana</i>	<i>guerra aerea televisiva</i>	<i>guerra americana</i>
<i>guerra asimmetrica</i>	<i>guerra calda</i>	<i>guerra etica</i>

<i>guerra etnica</i>	<i>guerra giusta</i>	<i>guerra globale</i>
<i>guerra globale senza volto</i>	<i>guerra infinita</i>	<i>guerra intelligente</i>
<i>guerra mordi e fuggi</i>	<i>guerra posteroica</i>	<i>guerra preventiva</i>
<i>guerra santa contro l'Occidente</i>	<i>guerra simmetrica</i>	<i>guerra umanitaria</i>
<i>guerra virtuale</i>	<i>guerrese</i>	<i>guerriero democratico</i>
<i>imprenditore del terrore</i>	<i>insicurezza globale</i>	<i>intervento umanitario</i>
<i>irachizzazione</i>	<i>macelleria sacra</i>	<i>madre di tutte le paure</i>
<i>manager della pace</i>	<i>manager del rischio</i>	<i>manutenzione della pace</i>
<i>memoricidio</i>	<i>mercenari-caschi blu</i>	<i>missione di pace</i>
<i>mondo post-bipolare</i>	<i>morte pulita</i>	<i>muro anti-kamikaze</i>
<i>muro della disperazione</i>	<i>muro d'Israele</i>	<i>muro nelle teste</i>
<i>nemico globale</i>	<i>neoguerra</i>	<i>neoterrorismo</i>
<i>netwar</i>	<i>nuovo disordine mondiale</i>	<i>nuovo ordine mondiale</i>
<i>obiettivo sensibile</i>	<i>operazione chirurgica</i>	<i>paleoguerra</i>
<i>pax americana</i>	<i>peacekeeping</i>	<i>peacemaker</i>
<i>piccolo nemico</i>	<i>pilota-kamikaze</i>	<i>polizia globale</i>
<i>polizia internazionale</i>	<i>poliziotto planetario</i>	<i>popolo della pace</i>
<i>post guerra fredda</i>	<i>post-Muro</i>	<i>pulizia etnica</i>
<i>pulizia intellettuale</i>	<i>pulizia linguistica</i>	<i>pulizia terminologica</i>
<i>qaedismo</i>	<i>regime canaglia</i>	<i>saltamuro</i>
<i>scontro di civiltà</i>	<i>serbità</i>	<i>serbizzazione</i>
<i>signore della guerra</i>	<i>snaiperista</i>	<i>Snajperallee</i>
<i>soldato di pace</i>	<i>Stato canaglia</i>	<i>strada dei cecchini</i>
<i>stupro etnico</i>	<i>stupro internazionale</i>	<i>stupro sistematico</i>
<i>talebano</i>	<i>talibanizzazione</i>	<i>tecnoguerra</i>
<i>teleguerra</i>	<i>terrorismo antimoderno</i>	<i>terrorismo biologico</i>
<i>terrorismo globale</i>	<i>terrorismo globalizzato</i>	<i>terrorismo kamikaze</i>
<i>terrorismo-suicida</i>	<i>terrorista dormiente</i>	<i>terrorista senza volto</i>
<i>tribunale penale internazionale</i>	<i>truppa di pace</i>	<i>uomo-bomba</i>
<i>urbicida</i>	<i>urbicidio</i>	<i>viale snajper</i>

Zamjetno je, također, da talijanski jezik, zahvaljujući mehanizmima kojima se služi leksička morfologija, od već postojećih riječi tvori nove riječi te je stoga proces tvorbe riječi od iznimnog značaja u bogaćenju, ali i proučavanju suvremenog talijanskog leksika (D'Achille, 2003:125). Kako bi, dakle, obogatio leksik te zadovoljio nove potrebe, osim što usvaja riječi iz drugih jezika, a u najvećoj mjeri riječ je o anglizmima (engl. *body bag*, *netwar*, *peacekeeping*, *peacemaker*), talijanski se služi postojećim leksemima te nove riječi najčešće tvori uz pomoć dvaju tvorbenih procesa: izvođenjem i kompozicijom ili slaganjem (Giovanardi i Gualdo, 2003). Tvorba riječi ne pridonosi samo obogaćivanju leksika nego omogućuje

djelotvorno i ekonomično funkcioniranje jezičnog sustava, jer upotreba izvedenica (*guerrese, irachizzazione, balcanizzarsi*) i složenica (*post-Muro, saltamuro, teleguerra*) nastalih iz već postojećih, poznatih riječi olakšava govornicima razumijevanje, a tako nastale nove riječi, sa semantičkog i tvorbenog gledišta, vrlo su transparentne i lako prihvatljive. Primjerice, u izrazima nastalima iz oblika sastavljenog od dvije imenice (*bambino soldato, aereo-kamikaze, attentatore-kamikaze, attentato-suicida, uomo-bomba, viale snajper*), zamjetno je da nedostaje prijedlog kao spona između prvog i drugog dijela, a znakovito je da u ovakvim konstrukcijama drugi imenski element pobliže određuje prvi te, promjenom roda ili broja prvog elementa, uvijek ostaje nepromijenjen (*bambine soldato*). Pored učestalog tvorbenog oblika „imenica + imenica”, također je vrlo prisutan oblik „imenica + pridjev”, gdje pridjev određuje imenicu koja je sastavni dio složenice (*pulizia intellettuale, pulizia linguistica, pulizia terminologica, guerra simmetrica, guerra umanitaria, guerra virtuale, guerriero democratico, insicurezza globale, intervento umanitario*). Suvremeni talijanski jezik poznaje i tvorbeni mehanizam putem kojeg nastaju nove leksičke jedinice koje nazivamo polirematskim izrazima ili pak višim leksičkim jednicama. Ovakvim tvorenicama pripadaju najčešće izrazi koje sačinjavaju oblici: „imenica + prijedlog + imenica” (*bomba a frammentazione, bomba a grappolo, fabbrica dei kamikaze, manutenzione della pace, muro della disperazione, muro nelle teste, truppa di pace, signore della guerra*). Polirematskim se izrazima smatraju i oblici koje sačinjavaju: „imenica + imenica” ili „imenica + pridjev” koje smo ovdje ubrojili u složenice jer, u svakom slučaju, riječ je o tzv. kombiniranim oblicima. Dardano smatra da su sve više leksičke jedinice zapravo leksikalizacije, odnosno da su njihova značenja konvencionalne prirode (Dardano, 1996:240). Često se događa da jedan upotrební oblik više leksičke jedinice postane modelom za tvorbu novih, primjerice *stato di emergenza/governo di emergenza* ili *globalizzazione del mercato/globalizzazione della guerra/globalizzazione del terrorismo*. U konačnici, s obzirom na tipološku strukturu, a s ciljem boljeg razumijevanja, sve navedene tvorenice, među kojima prevladavaju složenice, mogli bismo podijeliti na: izvedene novotvorenice (*balcanicamente, balcanico, cecchinato, serbità*), složene novotvorenice (*bersaglio simbolo, bioterrorismo, bioterrorista, Stato canaglia*) i semantičke novotvorenice (*culturicidio, globicidio, qaedismo, urbicidio*). Pojam semantička novotvorenica podrazumijeva nove riječi i izraze koji najčešće pod utjecajem tzv. semantičkih posuđenica iz nekog stranog jezika tvore nova značenja, uz pomoć neke od već postojećih riječi u jeziku (D’Achille, 2003:71). Iz navedenih primjera možemo ustanoviti da je proces tvorbe riječi temeljni pokretački motor u bogaćenju talijanskog leksika i premda nije više riječ o krutim pravilima tvorbe koje je prakticirala tradicionalna gramatika, možemo kazati da su novi mehanizmi za kojima poseže suvremeni jezik u skladu sa zahtjevima vremena u kojem živimo.

Zaključak

Zanimanje za leksik potječe iz antičkih vremena i tijekom povijesti razvija se u okviru raznih disciplina. U antička vremena, osobito su se filozofi bavili problemom odnosa između riječi i stvari (De Mauro, 1994:5-7). Pitanje koje su sebi postavljali Platon i Aristotel o vezi između riječi, stvarnosti i mentalnih predodžbi, danas je pitanje kojim se bave razne discipline kao što su psiholingvistika, antropologija, semantika te kognitivne znanosti. Da leksik slijedi povijesna događanja, a time i razmišljanja ljudi koji se određenim jezikom služe, vidljivo je iz engleske novotvorenice *endism* (engl. *end*), koju je jedan talijanski novinar preveo izvedenicom *il finismo* (*fine* označava „kraj”, a izvedenica sa sufiksom *-ismo* označava neki pokret, struju, tendenciju, doktrinu) ili *non-futuro* (nepostojanje budućnosti), drugim riječima „teorija kraja” ili neizvjesna budućnost cijeloga zapadnoga svijeta. Inovacije u talijanskom leksiku koje smo ovdje promatrali u okviru ratne terminologije ne prijete ni u najmanjoj mjeri čvrstoj arhitekturi talijanskog jezičnog identiteta nego su, naprotiv, vjerni dokaz vitalnosti jezika te možemo govoriti o leksičkoj razini kao samostalnoj jezičnoj razini koja ima svoju gramatiku (Trifone, 2006:36). Ono što želimo istaknuti jest da su leksičke mogućnosti neuhvatljive i teško ih se može u potpunosti definirati pravilima, jer leksička je kreativnost nepredvidljiva, a najčešće je definirana trenutkom, vremenom, ali i maštom pojedinca koji se jezikom služi te ga na taj način obogaćuje i kreira.^{7*}

Literatura

- Adamo, G. i Della Valle, V. (2003) *Neologismi quotidiani. Un dizionario a cavallo del millennio 1998-2003*, Firenze, Leo S. Olschki.
- Adamo, G. i Della Valle, V. (2005) *2006 parole nuove*, Milano, Sperling&Kupfer.
- Aprile, M. (2005) *Dalle parole ai dizionari*, Bologna, Il Mulino.
- D'Achile, P. (2003) *L'italiano contemporaneo*, Bologna, Il Mulino.
- Dardano, M. (1978) *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*, Roma, Bulzoni.
- Dardano, M. (1996) *Manualetto di linguistica italiana*, Bologna, Zanichelli.
- De Mauro, T. (1994) *Capire le parole*, Roma-Bari, Laterza.
- Giovanardi, C. i Gualdo, R. (2003) *Inglese-Italiano 1 a 1*, Lecce, Manni.
- Graffi, G. i Scalise, S. (2002) *Le lingue e il linguaggio*, Bologna, Il Mulino.

7 *Prikazani rezultati proizišli su iz znanstvenog projekta („Dalmatinsko kulturno ozračje 19. Stoljeća”), provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

- Italiano, G. (1999) *Parole a buon rendere*, Fiesole (Firenze), Edizioni Cadmo.
- Ježek, E. (2005) *Lessico. Classi di parole, strutture, combinazioni*, Bologna, Il Mulino.
- Lo Cascio, V. (1990) *Lingua e cultura italiana in Europa*, Firenze, Le Monnier.
- Sabatini, F. (1980) *Lingua e linguaggi*, Torino, Loescher editore.
- Sobrero, A. A. (2002) *Introduzione all'italiano contemporaneo*, Roma-Bari, Laterza.
- Tekavčić, P. (1980) *Grammatica storica dell'italiano* (Vol. III), Bologna, Il Mulino.
- Trifone, P. (2006) *Lingua e identità*, Roma, Carocci.
- Vešović, M. (1996) *Chiedo scusa se vi parlo di Sarajevo*, Milano, Sperling&Kupfer.
- Vučetić, Z. (1994) Contributo allo studio della suffissazione aggettivale nell'italiano contemporaneo, *Linguistica* (Ljubljana), XXXIV(2): 49-61.
- Vučetić, Z. (1996) Contributo allo studio della suffissazione verbale nell'italiano contemporaneo, *Linguistica* (Ljubljana), XXXVI: 83-96.
- Zolli, P. (1989) *Come nascono le parole italiane*, Milano, Rizzoli.

Snježana Bralić
**ITALIAN WORDS LIVE:
ALL THE WARS OF THE WORLD IN THE
LEXIS OF A COUNTRY THAT CHANGES**

Summary

The lexis of a language is a reflection of experience, observation and understanding of new circumstances in the life of a nation. The speed of creation and adoption of new words in a particular language is an indication of the sensibility of that nation. Every year numerous new words enter the Italian language, but most of them are short-lived and only a few enter the language permanently. The wars of the late 20th and early 21st century have brought some new expressions and thus impacted not only on western democracy, but on the lexis of certain languages and Italian is no exception. Using corpora of 150 war neologisms from daily and weekly newspapers, the author analyses how contemporary Italian is, and by what means or mechanisms it creates compounds and derivatives which, depending on lexical or semantic needs and according to present social events, document our everyday life.

Key words: *derivatives, language creativity, lexical morphology, lexical innovations, neologisms, newly created words, semantic field of war, compounds, Italian lexis.*